

Жердецька Л.В., к.е.н., доцент,
доцент кафедри банківської справи
Одеський національний економічний університет

СИСТЕМНО ВАЖЛИВІ БАНКИ: ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА РЕГУЛЮВАННЯ

Жердецька Л.В. Системно важливі банки: проблеми ідентифікації та регулювання. У статті визначено основні підходи до ідентифікації системно важливих банків. Проаналізовано взаємозв'язки між розміром банку в Україні та агресивністю його політики й ризиками (кредитним, ліквідності, валютним). Установлено, що найбільші банки мають нижчий рівень фінансового левериджу та найбільший розрив між активами й зобов'язаннями в іноземній валюті. Обґрунтовано основні підходи до регулювання діяльності системно важливих банків.

Ключові слова: системно важливі банки, системний ризик, фінансова криза, регулювання діяльності системно важливих банків.

Жердецкая Л.В. Системно важные банки: проблемы идентификации и регулирования. В статье определены основные подходы к идентификации системно важных банков. Проанализированы взаимосвязи между размером банка в Украине и агрессивностью его политики, а также рисками (кредитным, ликвидности, валютным). Установлено, что крупнейшие банки имеют более низкий уровень финансового левериджа и самый большой разрыв между активами и обязательствами в иностранной валюте. Обоснованы основные подходы к регулированию деятельности системно важных банков.

Ключевые слова: системно важные банки, системный риск, финансовый кризис, регулирование деятельности системно важных банков.

Zherdetska L.V. Systemically important banks: identification and regulation problems. The article defines the main approaches to the systemically important banks identification. Relationship between the size of the bank in Ukraine and the aggressiveness of its policy and risks (credit, liquidity, currency) has been analyzed. It has been established that the largest banks have a lower level of financial leverage and the largest gap between foreign currency assets and liabilities. The basic approaches to regulation of activity of systemically important banks has been substantiated.

Key words: systemically important banks, systemic risk, financial crisis, regulation of systemically important banks.

Постановка проблеми. Світова фінансова криза, що розпочалася в 2007–2008 рр., призвела до переосмислення підходів до регулювання ринків у цілому, та, зокрема, підсилилася увага до питань забезпечення стабільності фінансового сектору економіки. Одним із таких питань є проблема так званих системно значущих фінансових інститутів (systemically important financial institutions), погіршення стійкості яких може спричинити втрату стабільності фінансової системи у цілому. У цьому зв'язку виділяють установи, які є системно важливими у глобальних масштабах чи в масштабах національної економіки. Враховуючи потенційний вплив системно значущих фінансових інститутів на стабільність соціально-економічного розвитку та виникнення кризових явищ, особливої актуальності набувають питання їх ідентифікації та регулювання діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із часу розгортання кризових явищ з'явилася значна кількість публікацій, присвячених проблемам системно значущих фінансових інститутів. Зокрема, Базельським комітетом із банківського нагляду розроблено методологію оцінки й регулювання системно важливих банків (далі – СВБ) [1]; праці вчених

Н. Шульги [2], С. Вейстроффера [3; 4], Мауреранда Г. [5], Е. Бастоса й Р. Конта [6], К. Ананда [7] та ін. присвячено окремим аспектами ідентифікації системно важливих банків та оцінці взаємозв'язків між банками як елементами системи. Водночас окремі науково-практичні аспекти ідентифікації та регулювання діяльності системно важливих банків в Україні залишаються невирішеними.

Постановка завдання. Зазначене вище зумовлює мету дослідження – визначити взаємозв'язки між розміром банку в Україні та агресивністю його політики й основними ризиками, що притаманні діяльності банків (кредитним, ліквідності, валютним), а також обґрунтувати основні напрями регулювання системно важливих банків.

Виклад основних результатів. У результаті проведеного дослідження виокремлено два концептуальні підходи до визначення, оцінки й регулювання системно значущих фінансових установ, передусім банків (табл. 1).

Перший із виділених концептуальних підходів можна охарактеризувати як «внесок до системного ризику». У цьому разі оцінюється, як зміниться

Порівняльна характеристика концептуальних підходів до ідентифікації, аналізу та регулювання системно значущих банків

Критерії порівняння	Внесок до системного ризику	Участь у системній події
Концепція	Граничний кризовий стан системи, що зумовлює банкрутство установи	Очікувана участь банку в системній події; втрати кредиторів банку
Індикатори ризику	Міжсистемні зобов'язання Невідповідність ліквідності та строків до погашення Транспарентність	Кореляція активів Лeverидж Здатність до поглинання ризику
Цілі регулювання	Вплив на системний ризик Уникнення морального ризику	Забезпечують стійкість під час системної події

Джерело: складено за даними [3; 7; 8]

стан системи через банкрутство одного з учасників. Трансмійсний механізм системного ризику у цьому разі реалізується так: банкрутство банку спричиняє непогашення зобов'язань та продаж активів, що негативно відобразиться на їх вартості (asset fire sales). Отже, вплив на стан системи відбуватиметься як непогашення зобов'язань перед іншими учасниками та можливий негативний внесок на кредитний ринок та окремі ринки активів.

Наступний концептуальний підхід (участь у системній події) передбачає виникнення шоку в банківській системі, наприклад падіння цін на ринку нерухомості; а вже потім оцінюється, якою мірою конкретний інститут бере участь у системній події. Якщо втрати будь-якої конкретної установи занадто великі порівняно із загальними втратами, то така установа буде розглядатися як системно важлива. Участь у системній події визначається як очікувані втрати, яку установа може причинити своїм небанківським кредиторам. Імовірність негативного внеску в системний ризик залежить від зобов'язань установи та від рівня фінансового лeverиджу [2].

Досягнення поставлених у дослідженні цілей потребує формулювання й перевірки таких припущень:

1. Більші банки в Україні проводять більш агресивну політику щодо залучення й розміщення ресурсів, що втілюється у меншому розмірі фінансового лeverиджу.

2. Більші банки проводять більш ризиковану кредитну політику – більше співвідношення резервів за позичками до кредитного портфелю-брутто.

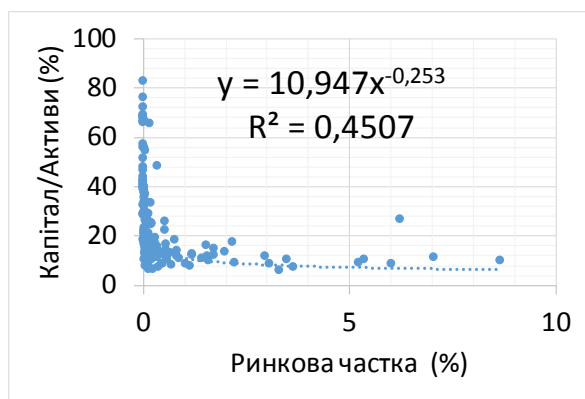
3. Більші банки приймають більше ризиків ліквідності, пов'язаних зі стабільністю фондування – їхнє співвідношення кредитів (брутто) до депозитів буде вищим порівняно з іншими банками.

4. Більші банки схильні до прийняття більших валютних ризиків. Валютний ризик оцінюватиметься як співвідношення різниці між активами та зобов'язаннями в іноземній валюті до власного капіталу банку.

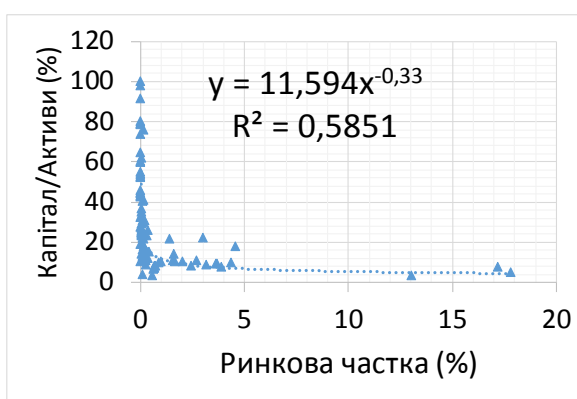
Проаналізуємо залежність між розміром банку (ринкова частка за активами) та фінансовим лeverиджем (співвідношення активів та капіталу). Результати такого аналізу перед розгортанням фінансової кризи в Україні та за аналогічний період поточного року представлені на рис. 1.

Дані рис. 1 підтверджують перше припущення стосовно того, що найбільші банки проводять більш агресивну політику: існує позитивний тісний та статистично значущий обернений зв'язок між розміром ринкової частки банку та співвідношенням капіталу до активів як до розгортання фінансової кризи, так і нині.

Водночас необхідно уточнити, що в 2008 р. та протягом докризового періоду менші показники фінансового важеля означали більш активну (агресивну) політику, а в 2017 р. – віддзеркалюють

01.07.2008 р.

01.07.2017 р.

Рис. 1. Залежність фінансового лeverиджу від розміру банку в Україні станом на 01.07.2008 та 01.07.2017

Джерело: розраховано автором за даними [8]

результати цієї політики: збитки зменшують власний капітал як в абсолютному значенні, так і по відношенню до активів.

Окрім того, необхідно додати, що найтісніший взаємозв'язок між досліджуваними змінними пояснює степенева функція. Теоретично це означає, що процес впливу відбувається із насиченням; практично це можна інтерпретувати так: навіть за значного зростання ринкової частки зменшення показника «капітал/активи» обмежене, оскільки банки із незначним та від'ємним значенням власного капіталу, як правило, є неплатоспроможними та виводяться з ринку. Проте можна сказати, що банки зі значенням показника менше 5% провадять занадто агресивну політику, а в кризових умовах – мають значні збитки, які скорочують розмір власного капіталу.

Візуалізація даних, що дають змогу оцінити друге припущення, представлена на рис. 2.

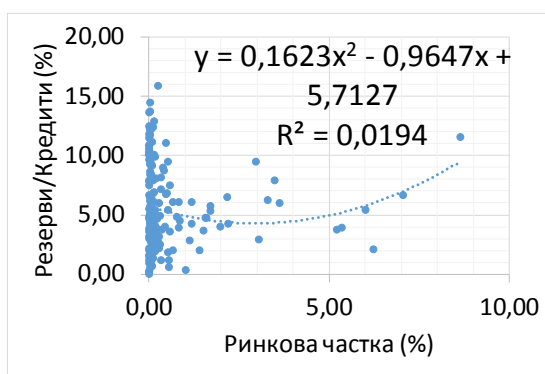
Дані рис. 2. дають змогу зробити висновки щодо спростування другого припущення. Отже, ризикованість кредитної політики банків не залежить від їхнього розміру: до прийняття надмірних ризиків схильні окремі банки з різним розміром активів та ринковою часткою. Водночас коефіцієнт кореляції станом на 01.07.2017 значно зріс, що можна пояснити показниками «ПриватБанку». «ПриватБанк» усе ще залишається лідером за розміром активів у 2017 р., проте рівень кредитного ризику (відповідно до оприлюдненої звітності) після націоналізації значно зріс.

Наступне припущення, що підлягає перевірці, – оцінка залежності рівня ліквідності від розміру банку (рис. 3). Необхідно додати, що в даному разі ризик ліквідності розглядається з погляду джерел фондування кредитної діяльності банків України.

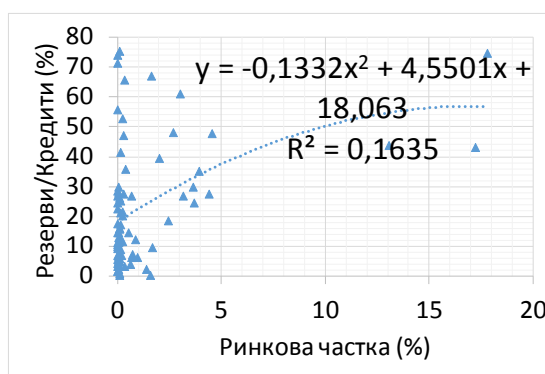
Низькі коефіцієнти кореляції між змінними на рис. 3 дають змогу дійти висновку про спростування третього припущення: перевищення розміру позичок над розміром депозитів є характерним для банків незалежно від розмірів, хоча в 2017 р. порівняно з 2008 р. цей розрив значно скоротився.

Водночас необхідно додати, що уточнення висновків стосовно зв'язку «розмір – ліквідність» варто проаналізувати більший спектр показників ліквідності, зокрема розриви за строками.

Оцінка схильності найбільших банків до валютного ризику відображена на рис. 4.

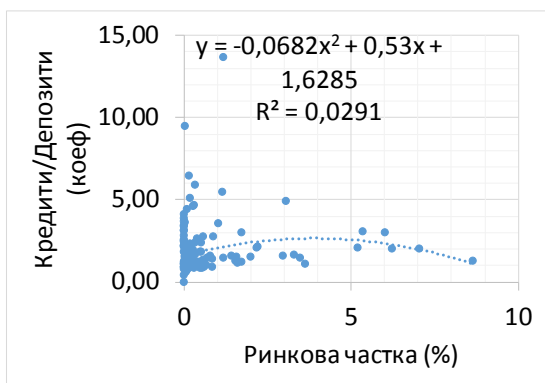
01.07.2008 р.

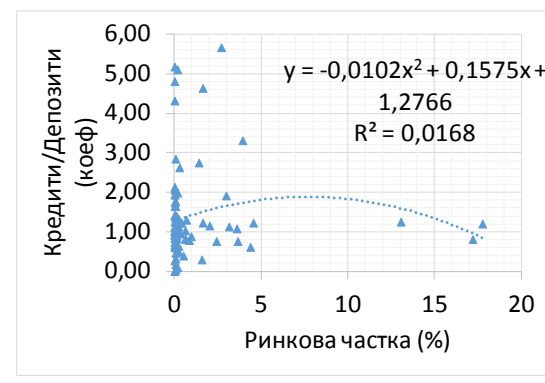
01.07.2017 р.

Рис. 2. Залежність рівня кредитного ризику від розміру банку в Україні станом на 01.07.2008 та 01.07.2017

Джерело: розраховано автором за даними [8]

01.07.2008 р.

01.07.2017 р.

Рис. 3. Залежність рівня ризику ліквідності від розміру банку в Україні станом на 01.07.2008 та 01.07.2017

Джерело: розраховано автором за даними [8]

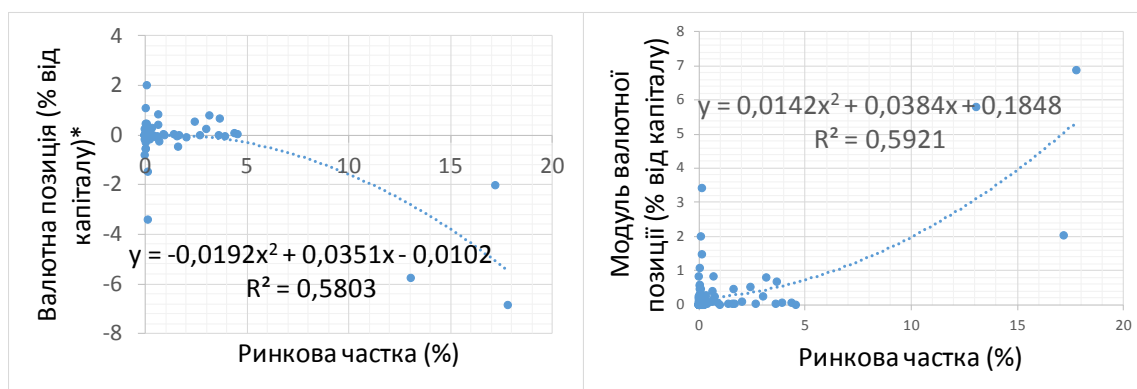

Рис. 4. Залежність рівня валютного ризику від розміру банку в Україні станом на 01.07.2017

Джерело: розраховано автором за даними [8]

Дані рис. 4 доводять існування позитивного зв'язку між розміром банку та рівнем валютного ризику в сучасних умовах. Необхідно зазначити, що проаналізувати дані в докризовий період неможливо, оскільки інформація стосовно активів та зобов'язань банків в іноземній валюті відсутня. На сучасному етапі розвитку банківської системи України такі результати зумовлені передусім показниками трьох державних системних банків, які мають значний рівень зобов'язань в іноземній валюті: «Ощадбанк» та «Укрексімбанк» залучають кошти міжнародних фінансових організацій, а «ПриватБанк» має значну частку валютних депозитів серед коштів клієнтів. На нашу думку, така ситуація несе значні ризики як для системно важливих банків, так і для банківської системи у цілому: у разі знецінення гривні вартість зобов'язань банків зростатиме швидше, ніж вартість активів, що призведе до скорочення їхнього капіталу та, ймовірно, до додаткових державних витрат. Для уточнення оцінки того, як це вплине на систему в цілому, необхідно провести аналіз взаємозв'язків між активами та зобов'язаннями банків; а недопущення негативного впливу погіршення фінансової стійкості системно важливих банків на фінансовий та реальний сектори економіки потребує обґрунтування основних напрямів регулювання їхньої діяльності.

Світовий досвід доводить, що державний підхід полягає не лише у спрямуванні бюджетних коштів на порятунк неефективних гігантів, а й у встановленні нових правил, здатних усунути причини деструктивної системності, попередити нові кризи. Існує декілька моделей державного регулювання діяльності СВБ.

Перший варіант: недопущення існування занадто великих СВБ, а в разі їх появи – примусова реорганізація з поділом на менші за розміром (наприклад, за видами бізнесу або регіонами). Другий варіант: запровадження додаткових вимог до управління ризиками в таких установах, проведення більш ретельного і частого моніторингу, наприклад шляхом призначення кураторів та відстеження роботи

на щоденній основі. Третій варіант: прийняття більш суворих обмежень, нормативів, включаючи ліміти на концентрацію, додатковий буфер регулятивного капіталу, оподаткування за підвищеними ставками. Деякі відомі економісти вважають, що в умовах системної кризи або загрози такої кризи держава повинна втручатися і допомагати великим корпораціям, щоб урятувати економіку в цілому. Так, американський економіст Пол Кругман не бачить у цьому феномені лише негативну рису, оскільки досягається економія на масштабі для банківської системи, а справа полягає лише в кращому регулюванні таких установ. Четвертий варіант: допущення краху таких установ, відмова держави від допомоги СВБ та подальша їх ліквідація з передачею активів і зобов'язань меншим за розміром установам.

Отже, враховуючи іноземний досвід країн світу і національну практику регулювання СВБ та для підвищення ефективності регулювання СВБ в Україні пропонуємо такі рекомендації (рис. 5).

Превентивні інституціональні заходи мають на меті обмеження негативних наслідків для фінансової системи (банківського сектора):

- створення механізму, який дасть змогу підтримати системно важливі функції банку, що є на межі банкрутства;
- забезпечення створення такої ринкової інфраструктури, яка сприятиме мінімізації ризику фінансового зараження;
- удосконалення науково-методичних засад оцінки системного ризику банківської системи України та моніторинг рівня системного ризику світової фінансової системи;
- розроблення протекційних заходів: тестування складених системно важливими банками «планів порятунку» на випадок виникнення кризових ситуацій, введення інституту кураторів за участі НБУ та ФГВФО;
- встановлення інтенсивного нагляду із застосуванням превентивних заходів: прогнозування можливого дефолту банку, оцінка впливу дефолту СВБ на стабільність банківської системи.

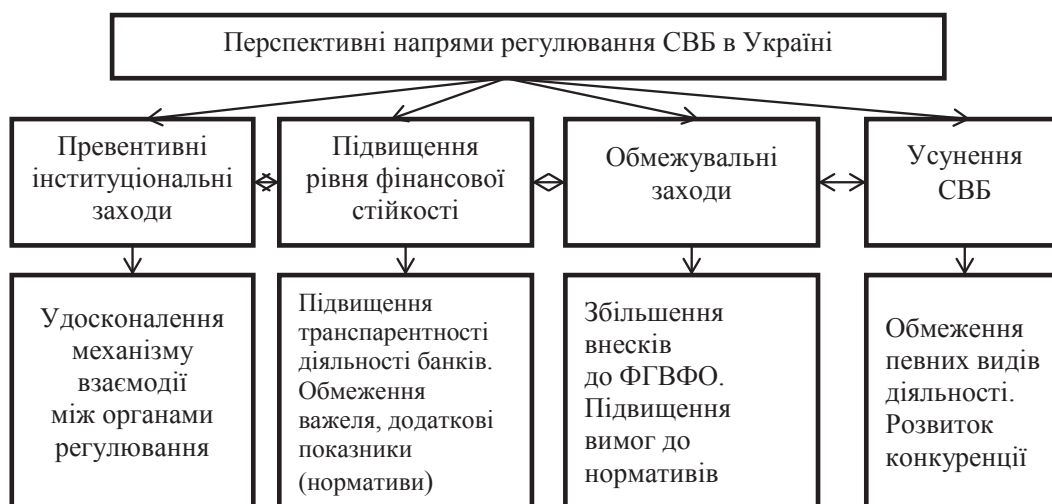

Рис. 5. Перспективні напрями регулювання діяльності СВБ в Україні

Джерело: розроблено за даними [3–6]

Створення так званого податку на можливі наслідки у випадку банкрутства:

- збільшення внесків (наприклад, до ФГВФО) залежно від кількісного впливу банку на системний ризик;

- створення додаткових буферів ліквідності та капіталу.

Підвищення рівня фінансової стійкості: підвищення вимог до ліквідності та регулятивного капіталу; додаткові обмеження щодо концентрації ризиків, передусім кредитного; обмеження фінансового важеля.

Усунення системно значущих фінансових інститутів: обмеження розміру певних видів діяльності; створення умов для розвитку конкуренції.

Зазначені рекомендації дадуть змогу підвищити рівень фінансової стабільності банківської системи України та повинні стати складником макропруденційної державної політики для недопущення зна-

чних державних витрат на порятунок системно важливих фінансових інститутів.

Висновки. У дослідженні визначено взаємозв'язки між розміром банку в Україні та ризикованістю його діяльності: найбільші банки мають нижчий рівень фінансового левериджу (як у докризовий період, так і нині) та найбільший розрив між активами й зобов'язаннями в іноземній валюті. Останній чинник створює додаткові загрози для фінансової стійкості системно важливих банків в Україні та може спричинити збільшення державних витрат на їх підтримку. Вказані процеси зумовлюють необхідність поліпшення механізмів регулювання системно важливих банків в Україні за такими напрямками: забезпечення проведення превентивних інституціональних заходів, підвищення рівня фінансової стійкості СВБ та обмежувальні заходи щодо скорочення впливу СВБ на банківську систему.

Список літератури:

1. Global systemically important banks: Assessment methodology and the additional loss absorbency requirement July 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bcbs207.htm>.
2. Шульга Н., Колодізева С. Ідентифікація системно важливих банків / Н. Шульга, С. Колодізева // Вісник КНТЕУ. – 2016. – № 5. – С. 82–98.
3. Weistroffer C. Identifying systemically important financial institutions (SIFIs) // Deutsche Bank Research. – August 11, 2011. – 19 p.
4. Weistroffer C. Macroprudential supervision. In search of an appropriate response to systemic risk / C. Weistroffer // Current Issues Global financial markets. – May 4, 2012. – 47 p.
5. Maurerand H., Grussenmeyer P. Financial assistance measures in the euro area from 2008 to 2013: statistical framework and fiscal impact // Statistics Paper Series. – European Central Bank 2013. – 40 p.
6. Bastos E. e Santos, R. Cont. The Brazilian Interbank Network Structure and Systemic Risk. Banco Central do Brasil. Working Paper Series. October 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bcb.gov.br/?english>.
7. Acemoglu D., Ozdaglar A. and Tahbaz-Salehi A. Systemic Risk and Stability in Financial Networks // American Economic Review 2015, 105(2): 564–608 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://economics.mit.edu/files/10433>.
8. Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080.